

Din înțelepciunea populară românească: Proverbe, zicători, ghicitori

**„A fi mare, nu-i mirare
A fi om, e lucru mare”**
(Proverb românesc)

Etnologii și sociologii spun că proverbele nu reflectă doar realitatea românească, ci serveau în urmă cu sute de ani și drept reguli de conduită. „Ca parte a culturii populare tradiționale, proverbele plăsmuiesc metaforic și concis experiența umană, constituind o parte semnificativă a reprezentărilor sociale. Ele au fost un mijloc de expresie a oamenilor din popor, dar mai sunt și în zilele noastre, chiar dacă sub o formă mai redusă sau mai adaptată contextelor și cerințelor mediatice, un mijloc de comunicare deseori utilizat. Specifice culturii orale, proverbele au constituit obiectul celor mai vechi colecții de folclor”, spune etnologul Ion Cuceu, în Dicționarul de proverbe românești lansat în 2006.

Conform Dicționarului Explicativ al Limbii Române, termenul **proverb** are următoarea definiție: *frază scurtă, de obicei ritmică, prin care poporul exprimă în chip metaforic, concis și sugestiv, rezultatul unei lungi experiențe asupra vieții de toate zilele, constituind de obicei o învățătură sau o morală; zicătoare, zicală, maximă populară, vorbă bătrânească.*

Termeni similari proverbului:

Zicătoare – frază scurtă, uneori rimată, asemănătoare maximei, prin care creatorul popular exprimă o constatare de ordin general, filozofic, un principiu etic, o normă de conduită; zicătură, zicală, proverb.

Zicală – expresie concisă, deseori figurată, care conține o povață sau un gând înțelept

Maximă – enunț formulat concis, exprimând un principiu etic, o normă de conduită

Cum se nasc colecțiile de proverbe?

Mare parte a colecțiilor de proverbe se datorează unor paremiologi (specialist în culegerea și studiul proverbelor) entuziaști. Ce este paremiologia? Simplu: disciplina care se ocupă cu studiul și culegerea proverbelor. Proverbele au luat naștere ca forme concise a sute de ani de experiență populară, de constatări repetate asupra unor aspecte ale vieții, transmise din gură în gură și reformulate până când au ajuns în formatul actual.

Paremiologii sunt cei care au contribuit la păstrarea în forma scrisă a înțelepciunii populare. Încă din secolul XVIII apar colecții de proverbe în diferite lucrări, fenomen care se extinde în secolul XIX. Primul român care a reușit să adune o mare parte dintre proverbele și maximele românești este Iordache Golescu, el a scris cartea „*Pilde, povățuiri și cuvinte adevărate*” în anii 1800. Vorbele înțelepte culese din satele românești acum sute de ani sunt valabile și folosite și astăzi.

Alți paremiologi importanți sunt I.C. Hinișescu, el a scris „*Proverbele românilor*”, Petre Ispirescu, marele nostru folclorist (culegător de folclor) a îmbogățit literatura română adunând și prelucrând proverbe, zicători și ghicitori în cărțile „*Zicători populare*”, „*Pilde și ghicitori*”.

La cumpăna dintre veacul (secolul) XIX și XX, Iuliu A. Zanne publica o culegere de bază, „*Proverbele românilor*”, în 10 volume. Iuliu A. Zanne pornește de la opera Vornicului (boier de rangul întâi, un statut privilegiat în vremea aceea, administrator) Iordache Golescu (1768-1848) și, cu sprijinul unor colaboratori entuziaști, concepe o lucrare monumentală care însumează aproximativ 7.000 de pagini. Ovidiu Bârlea a calculat ca sunt cuprinse în lucrare 18.940 de tipuri de proverbe, în volumele I-VII, la care se adaugă încă 4.500 de tipuri incluse în volumele IX și X, plus cele 16.350 de tipuri cuprinse în culegerea mai veche a lui Iordache Golescu, pe care Zanne o publică în volumul VIII al corpusului (culegere sau colecție de texte) său.

Ghicitorile:

La fel ca proverbele, și **ghicitorile** fac parte din literatura populară românească. Conform Dicționarului Explicativ al Limbii Române, acestea sunt *creații populare, mai ales în versuri, în care se descrie în termeni metaforici o ființă, un obiect sau un fenomen ce trebuie identificat, cimitură*.

Proverbe

A admira un om mare e cel mai puternic îndemn de a-l imita.

A ajuns de râsul curcilor. *(s-a făcut de rușine)*

A ajuns oul mai deștept ca găina.

A căra apă cu ciurul (sită). *(a face o muncă zadarnică)*

A da cinstea pe rușine și pacea pe gălceavă.

A fi busuioc de pus la icoane.

A împăca și capra și varza.

A ieși cu tălpile înainte. A întinerit ca vulturul. A îngheța cenușa sub foc.

Ai carte ai parte, n-ai carte n-ai parte.

Adevărul trece și prin apă și nu-i e teamă că se-neacă. Adu-ți aminte că ești om. Afecțiunea și imitația nu se împacă împreună. A-i cădea pe inimă o piatră de moară. A-i da colac și lumânare. A-i fi drag ca sarea-n ochi.

Ai intrat în horă trebuie să joci. Aurul și-n glod (noroi) strălucește. Aruncă binele tău la stânga și la dreapta și la nevoie ai să-l găsești. Bani nu aduc învățătură, dar învățătura aduce bani. Banul muncit nu se prăpădește.

Bate fierul cât e cald, de se va răci, degeaba vei munci. Bogatul se plânge mai rău decât săracul. Bogatul nu crede săracului și nici sătutul flămândului.

Cine are carte, are patru ochi. Cine are minte multă, tace și ascultă. Cine se scoală dimineața, departe-ajunge. Cine spune multe spune mai puțin decât cel ce tace. Cine umblă după plăcere să se aștepte și la durere. Cine vorbește seamănă, cine ascultă culege. Corb la corb nu scoate ochii. Cum îți așterni, așa vei dormi. Dar din dar se face rai. Decât cu prostul la câștig, mai bine cu deșteptul la pagubă. E mai bine să taci, decât să vorbești rău.

Ferește-mă, Doamne, de prieteni, că de dușmani mă feresc singur.

Iubește-ți prietenul cu toate defectele sale. Încetul cu încetul, departe ajungi.

Zicători

A bate câmpii. A cădea din lac în puț.
A da cinstea pe rușine. A da ortul popii.
A fi mână spartă. Brânză bună în burduf de câine.
Ce-i în mână nu-i minciună. Din stejar, stejar răsare.
Face haz de necaz. Îi bate vântul prin traistă.
L-a luat gura pe dinainte. Minciuna are picioarele scurte.
Omul inimos, ca un soare luminos. Până nu bați laptele, nu se face unt.
Râde ciob de oală spartă. S-a făcut oale și ulcele. Tot răul spre bine.

Ghicitori

La trup sunt ușor, / Fără aripi zbor, / Dar eu nu sunt nor. (*Gândul*)
O cetate luminată / Stă cu poarta descuiată. / Dar în ea nu pot păși /
Decât cei ce știu citi. (*Cartea*)
De la mare pân-la munte / Picură stele mărunte. (*Fulgii de zăpadă*)
Am un copac cu douăsprezece ramuri: / Pe fiecare ramură câte patru
cuiburi, / În fiecare cuib câte șapte ouă, / Jumătate albe, jumătate negre.
(*Anul, anotimpurile, lunile, săptămânile, zilele*)
De ești vesel, plin de viață, / Îți înflorește pe față. (*Zâmbetul*)
Ce iese din pod fără scară? (*Fumul*)
Nu-i pasăre și totuși zboară / Dacă-l ții bine de sfoară. (*Zmeul*)
Am o grebluță, / Cu cinci dințișori, / Pe zi îmi trebuie, / De o mie de ori.
(*Mâna*)
Am două pietre nestemate, / Încotro le arunc, / Acolo se duc. (*Ochii*)
Este cer, / dar n-are stele. (*Cerul gurii*)
E alergător de frunte, / Vine-n goană de pe munte, / Cade, se
rostogolește, / Dar în Dunăre se-oprește. (*Râul*)